

ДРАГАНА Ј. ЈАЊИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ
ПРИШТИНА / ЛЕПОСАВИЋ

РАЗЛОЗИ УСТАНОВЉЕЊА ЗВЕЧАНСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ²

АПСТРАКТ. Тема рада сагледава политичке, привредне и црквене аспекте који су утицали на установљење Звечанске епископије. Развој рударства и убрзани економски развој Србије почетком XIV века биће један од разлога да у контексту привредног успона, али и несигурне политичке ситуације на почетку Милутинове владавине, конституисање и преименовање *нове* епископије буде потреба времена у постојећим политичким околностима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: тврђава, трг, епископија, рударство, урбанизација, жупа.

---

¹ dragana.janjicka@gmail.com

² Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 19. јула 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. септембра 2014.

Сам појам града у средњем веку има вишеструко значење. Под њим се подразумевало насеље са тврђавом, опасно бедемима, у коме се налазило средиште војничке и административне власти тога краја (Мишић, 2010, стр. 11). Средњовековни град, у зависности од степена привредног и управног значаја могао је бити у функцији тврђаве, али и значајан привредни, економски и урбани центар. Према начину постанка и степену развијености постоји више типова утврђених градских насеља која су сврстана у неколико категорија, од којих четврту категорију чини група јаких утврђења, подигнутих на важним тачкама, стратегијски оперативно значајним. Код ове врсте тврђаве привредне функције се налазе у другом плану. Уз њу се налази насеље, *йодірађе*, које је привредно мање развијено и са мањим бројем становништва. У ову групу утврђења спадају Звечан, Брвеник, Милешевац, Додрун, Петрус, Липовац (Мишић, 2010, стр. 13; Мишић Ђокић, 2011, Новаковић, 1966, стр. 146; Благојевић, 1992, стр. 67). Утврђеним урбаним средиштима – сматрала су се насеља која су се развијала уз тврђаву, што упућује на њену заштитну функцију. Неке од тврђава су биле у исто време и регионална управна седишта којима су управљали за то, од владара, одређени властелини. Ова утврђења су могла да имају и отворено подграђе (Новаковић, 1972, стр. 160; Škrivanić, 1969, стр. 109). У Полимљу је откривен велики број утврђења која су била само рефугиум са војном посадом, „који са демографске тачке гледишта не играју значајну улогу у броју становништва, али су значајни за очување и заштиту становништва на одређеном простору”. Вероватно их је било и у другим деловима српске државе али будућа истраживања то тек треба да потврде (Мишић, 2005, стр. 66). Као седишта жупа коришћени су утврђени градови који су могли имати само управну и војну функцију и који су обично лежали на путевима од већег војног и трговачког значаја (Мишић, 1997, стр. 134; Мишић, 2007, стр. 121; Благојевић, 1992, стр. 69–70). С друге пак стране, утврђени градови у пограничном појасу, који су обезбеђивали пограничну територију, као, на пример, Звечан, Сталаћ, убицирани су на местима од стратегијског или бар оперативног значаја, на којима су затварали границе и пролазе (Мишић Ђокић, 2011, стр. 124–130; Ђокић, 2007, стр. 284).

Као погранично утврђење Звечан се убраја у утврђена урбана средишта која имју подграђе, мада је степен урбанизације Звечанског трга, умногоме зависио од привредних фактора који су били у вези са политичким променама, што је неминовно утица-

ло и на промене у тргу. У вези са овим може се говорити о топографском и функционалном карактеру града који топографски и даље представља одређену урбану средину, али његове урбане функције престају да постоје уколико нестане као привредно средиште (Мишић, 2010, стр. 113; Поповић, 2000, стр. 242–244; Поповић, (1987), стр. 157–159; Зарковић, 2012, стр. 59, 62). Када је реч о утврђењу Звечан, оно се може поредити са градским насељима у Полимљу, где се ради о тврђавама, без или са малим или неразвијеним подграђима, као нпр. град Милешевац, који је имао подграђе, али је привредну функцију, највећим делом, вршио оближњи трг Пријепоље (Мишић, 2005, стр. 65). Када је у питању Звечан, археолошка истраживања потврдила су да се тврђава састојала из три главна дела: цитаделе, једног нижег појаса утврђеног зидинама и трга у подграђу који је био заштићен зидом, мада тачан положај насеља и трга, његове величине и карактера није утврђен (Јовановић, 1965, стр. 149). Писани подаци о постојању трга под Звечаном налазимо у *Свейосіефанској хрисовуљи* (1316), иако се тачна убикација трга на терену, а на основу наведених података из *хрисовуље*, не може са сигурношћу одредити, може се извести закључак да је трг постојао већ у другој деценији XIV века, али да није био нарочито развијен и поред доброг положаја града и пространог положаја земљишта у подграђу, све до тридесетих година XIV века (Јовановић, 1965, стр. 149; Zdravković, Jovanović, 1964, стр. 426–427).

Време подизање Звечана према најранијем помену у историјским изворима треба тражити у XI веку, и то у периоду постепеног ширења српске државе према југоистоку до Косова, када је могло доћи до подизања града (Јовановић, 1965, стр. 140). Поменути простор је био насељен Србима, о чему сведочи изградња жупске организације, која се у другој половини XII века појављује као готова. Потребно је поменути да је жупа код Срба чинила основну територијалну, управну и привредну јединицу, на чије стварање је утицало повећање становништва (Благојевић, 1992, стр. 67–68; Благојевић, 2005, стр. 127–128; Мишић, 2010, стр. 112). С друге пак стране, поједина села и целе жупе везују се за одређене тврђаве и градове. Они, без обзира на величину, са селима своје жупе чине аграрарно подручје, наменски опредељено, посредно или непосредно, за њихово издржавање (Благојевић, 1992, стр. 68–69). У контексту територијалне припадности Звечана српској држави треба истаћи да постојање крајева са словенским именима на територија Косова и Метохије, већ почетком XI

века и истоимених жупа у XII веку, говори о присуству Срба на поменутом простору и постојања територијално-управних јединица на овим просторима. На простору између Липљана и Звечана, према речима Ане Комнине, било је у то доба великих шума, што је био један од важних чинилаца да усмерава Србе, према речима Благојевића, да се организују по жупама (ВИИНЈ, 1966, стр. 385–386; Благојевић, 2005, стр. 128, 131–132; Мишић, 1999, стр. 137, 138). Положај Звечана представља стратешки најпогоднију тачку на граничној линији која се протезала између Липљана у „подножју Зигоса”, који се налазио у византијским рукама и Звечана „на врху Зигоса”, на српској територији (ВИИНЈ, 1966, стр. 387; Новаковић, 1968, стр. 3–8; Максимовић, 1985, стр. 73–90). Српско-византијска граница није се мењала, како се претпоставља, у једном дужем периоду, с обзиром на чињеницу да се још у XII веку граница Немањине државе налазила код села Пантина, у жупи Ситница, током унутрашњих немира за великожупански престо (1166) између Немање и његових противника (Стефан Првовенчани, стр. 67–68; Благојевић, 2005, стр. 137; Калић, 1981, стр. 209).

У току војних операција које су се водиле око Звечана између 1091. и 1094. године, град се помиње под називом $\Sigma\phi\epsilon\nu\tau\zeta\acute{\alpha}\nu\iota\omicron\nu$ (ВИИНЈ, 1966, стр. 387). Само име града, које представља транскрипцију словенског топонима, упућује да је словенско или српско име старије, на основу чега се претпоставља да су Звечан подигли Срби, мада према начину зидања који је примењен (наизменични ред обрађених каменова и хоризонтално и вертикално положених фрагментарних опека у два или три реда) сматра се да би могао бити и византијски (Новаковић, 1908, стр. 84–88; Здравковић, 1961, стр. 89; Zdravković, Jovanović, 1964, стр. 427; Калић, 1989, стр. 11–12). Иако су главни делови тврђаве грађени према наведеном начину, сматра се да време њихове изградње није било истовремено (Јовановић, 1965, стр. 148). Првобитни изглед града Звечана, према мишљењу Јовановића, састојао се из цитаделе на врху брега – $\rho\omicron\lambda\acute{\iota}\chi\nu\iota\omicron\nu$ – утврђеног насеља, и представљао би најстарији део комплекса, који је постојао пре 1091. године (ВИИНЈ, 1966, стр. 386; Јовановић, 1965, стр. 148).

Јовановић, 1965, поставља питање да ли је Звечан крајем XI века представљао истурену тврђаву или је био нека врста централног утврђења, повезан са неким мањим суседним фортификацијама. Проучавањем фортификацијских система (Јовановић, 1965, стр. 141; Ђокић, 2007, стр. 268–271) дошло се до закључка да утврђења подигнута на врховима брда са донжон кулом и зидом

који обезбеђује само утврђење, при чему бедеми или немају других кула осим донжона или их имају у мањем броју, представљају самосталну фортификацијску целину са јасном наменом. С друге пак стране, најважнији елеменат фортификацијског система неке државе јесу, најчешће, граничне тврђаве, саграђене у зависности од теренских услова и намене коју су имале (Бокић, 2007, стр. 281, 285). Српско-византијске борбе осамдесетих година XI века и први продор српског великог жупана Вукана у унутрашњост византијских територија све до Липљана, кога је спалио, а затим се повукао у Звечан, да би касније обновио нападе и продро у област Полога, Скопља и Врања, говори да су се поменути територије налазиле у интересној сфери српског жупана. Звечанска тврђава није била само стратешки најпогоднија тачка, већ је служила и као база за експанзију рашких жупана у правцу југоистока (ВИИНЈ, 1966, стр. 387; Јовановић, 1965, стр. 137, 141; Калић, 1981, стр. 198). У походу византијских царева Јована II и Манојла I Комнина током прве половине XII века, на побуњене Србе, о Звечану нема помена у историјским изворима. Према Кинамовом излагању византијска војска је 1149. године освојила тврђаву Рас, а потом област Никаву и град Галич (ВИИНЈ, IV, стр. 23–26; Калић, 1970, стр. 25; Узелац, 2010, стр. 80). У оба случаја реч је о пограничним утврђењима, којих је у области Никаве било више, где су својим положајем обезбеђивала контролу над околином и путевима (Калић, Мркобрад, 1985, стр. 39). У овим сукобима необично је да се Звечан не помиње, ако се узме у обзир његова релативна близина у односу на Галич, што се објашњава променом византијске војне стратегије, настале услед померања византијских операција на дунавској граници, а што је условљавало да су војне акције 1149. и 1150. године вођене са североистока, мада, према речима Ј. Калић, нема довољно елемената да је ред освајања био Рас–Никава–Галич, с обзиром на то да област убикације Никаве није у потпуности разрешен. Град и тврђава Галич, код Сочанице на Ибру, налазио се на месту римског *Minicipium Dardanorum*-а и током прве половине XII века представљао је значајно утврђење у рукама рашких великих жупана (Калић, 1981, стр. 201–203; Новаковић, 1888, стр. 120–124; ВИИНЈ, 1971, IV, стр. 23–26, нап. 42; Зарковић, 2012, стр. 54). Овим се не искључује могућност да су се око Звечана водили погранични сукоби, иако следеће вести о Звечану потичу тек из времена борби Стефана Немање код места Пантина, недалеко од Звечана, где је он, према казивању Стефана Првовенчаног, послао једног од својих јереја да у цркви светог

Борђа одслужи бденије и литургију за сретан исход предстојеће борбе. Вероватно да је српско-византијска граница све до друге половине XII века остала иста, с обзиром на то да Стефан Првовенчани у биографији свога оца помиње исту границу коју наводи и Ана Комнина (Стефан Првовенчани, 1988, стр. 69).

Тадашњи утврђени градови контролисали су осим војнички важних тачака и одбрану рудника или трга, али су истовремено и пружали сигурност владарским боравиштима, за која се претпоставља да су била неутврђена. С тим у вези неопходно је било постојање владарског рефугијума, као безбедног простора, где би се у случају потребе склонили владар или где би се чувала његова ризница. Услед промене државне политике и истурања владарског средишта ка граници земље долазило је и до пресељења владаревог двора (Новаковић, 1911, стр. 4-43; Здравковић, 1965, стр. 146; Ковачевић-Којић, ЛССВ, стр. 737-739, Жиречек, 1959, стр. 257; Поповић, 2000, стр. 239). Мада постоје одређене замерке када је реч о сврставању Звечана у категорију утврђеног урбаног средишта, према свим карактеристикама које подразумева термин средњовековни град, Звечан се може сврстати у утврђена урбана средишта, мада није имао карактер развијеног насеља (Зарковић, 2012, стр. 57-58). Сматра се да је Звечан био један од градова у којем су повремено боравили српски владари. На тај закључак упућује опис Гиљфердинга, 1972, који каже да је у граду Звечану постојала „краљева палата у рушевинама, саграђена од опека, на два спрата, са прозорима и вратима, а на унутрашњим зидовима видео се фреско-живопис” (Дероко, 1950, стр. 170; Жиречек-Радонић, 1978, стр. 256; Гиљфердинг, 1972, стр. 220). Смена на престолу и успешна ратна освајања Стефана Уроша II, окончана 1282. године као и дуготрајни сукоб са братом Драгутином, који је почео 1301. и са прекидима трајао до 1311. или 1312. године, одразио се како на привредно-економске тако и на црквене прилике у земљи (Ђук, 1986, стр. 31-40). На оснивање или преименовање Ибарске у Звечанску епископију, са средиштем у истоименом граду Звечану, ишла је у прилог и чињеница да близина рудника Трепче и експанзија рударске производње у доба краља Милутина оправдава и премештај епископске катедре (Јанковић, 1985, стр. 44; Мошин, 1960, стр. 304; Miklosich, 1958, стр. 57; Динић, 1967, стр. 3). Структура владарског боравишта у Расу била је неутврђени дворски комплекс, коме је тврђава Рас пружала рефугијалну заштиту, односно где је у немирна времена владар налазио уточиште. У њему се могла чува-

ти и владарска ризница. Уз владарско боравиште у Расу се налазило и седиште рашког епископа, које се могло налазити поред Петрове цркве (Поповић, 2000, стр. 244–245; Мркобрад, 2000, стр. 254–255; Ђирковић, 1997, стр. 424–429; Калић, 2006, стр. 33–35). Такође, функцију владарског рефугијума и резиденције имало је и утврђење Мали Петрич, у време немилих збивања и насилне смене на српском престолу у лето 1331. године, које је, истовремено са утврђењем Велики Петрич, вероватно припадало истом систему одбране, налазећи се на сат хода од владарског двора у Неродимљу (Поповић, 2000, стр. 238; Здравковић, 1975, стр. 54–56; Здравковић, 1965, стр. 153–155).

С обзиром на чињеницу да су градови били седишта управне (административне) власти природно је да се у утврђеном граду налазио управитељ града, а самим тим у значајнијим градовима и црквена власт. Резултати археолошко-конзерваторских радова, који су вршени на утврђењу Звечан, показали су постојање цркве (посвећене Св. Георгију), палате, у којој је становао владар, док је командант гарнизона био ситуиран у осмоугаоном донжону као тактички доминантној тачки. У доњем делу утврђења налазиле су се две грађевине, од којих је прва, како се претпоставља, служила или као складиште или као затвор, док се за другу претпоставља да је служила за становање. Постојање трга у подграђу показује да је град имао и извесну економску функцију, мада тачан положај трга није утврђен (Zdravković, Jovanović, 1964, стр. 425–426; Zdravković, 1961, стр. 92; Јиречек-Радонић, 1978, стр. 256).

У средњовековној терминологији под тргом су подразумевани и роба којом се тргује и место где се обавља куповина и продаја. Оваква места су се усталила у Србији и по сеоским насељима, у близини цркава и манастира, или под зидинама неког утврђења. (Динић, 2003, стр. 670; Мишић, 2010, стр. 13). Отварањем рудника и доласком бројних странаца, који су донели развијену технику рударске производње, развијају се не само насеља у којима они бораве, већ и околна села која живе од централног трга на коме се трговало, што ће допринети много више процесу урбанизације у односу на други тип насеља у средњовековној Србији (Мишић, 2007, стр. 123–124; Благојевић, 1981, стр. 383–385).

Повољан положај неког места зависио је од броја комуникација које су се ту укрштале и безбедности која је потицала од близине утврђења (Зарковић, 2012, стр. 137). Под Звечанским градом који доминира обронцима планине Рогозне укрштају се важни

војни и трговачки путеви: косовска равница са Ситницом, на југоистоку и долина Ибра са његовим горњим током према Старом Влаху и Босни, на северозападу, и доњим током ка Поморављу, на северу (Урошевић, 1957, стр. 187–189). Комуникација се у правцу југозапада одвијала према Метохији и Пећи, а овом терену посебну важност дале су близина Копаоника, Рогозне, Чичавице и Мокре Горе – које су биле познате још из римске епохе по богатим рудним налазиштима (Лутовац, 1950, стр. 87). На подручју Косова и Метохије рударске насеобине условиле су настанак значајних привредних средишта, која постају рударски тргови, као тргови Св. Димитрија под Звечаном, Трепчом, Приштином, Јањевом, Вучитрном и копаоничким тргови (Плана, Ливађе, Копорићи), међусобно повезани густом мрежом караванских путева, углавном на античким трасама, на којима се налазио Звечан, који је затварао важне саобраћајнице: пут Звечан–Трепча–долина Лаба, затим пут Рудник–Борач–Честин–Жича–Брвеник–Звечан и пут из Полимља преко Сјенице до Раса, затим преко Рогозне до Бањске и Звечана (Мркобрад, 2005, стр. 391; Шкриванић, 1974, стр. 103–109). Из долине Ибра путеви су водили на више страна, па се тако од Звечана или Трепче ишло за Приштину, Липљан, Скопље, и даље на југ (Благојевић, 1981, стр. 366; Зарковић, 2012, стр. 74).

Што се тиче Звечана, реч је о типичном неразвијеном подграђу са тргом у подножју града, који се због економске и политичке ситуације није нарочито развио, због постојања трга у Трепчи, Приштини и Вучитрну, али је његов помен за нас интересантан због тога јер се помиње као међа основног језгра бањског властелинства (Ковачевић, 1890, стр. 2–3; Божанић, 2007, стр. 63; Мишић, 2007, стр. 51–52).

Копаонички рударски басен обухвата више рудника и један је од најзначајнијих у средњовековној Србији. До средине XIV века отворени су следећи рудници: Трепча, Копорић, Плана и Остраћа. Рудници Трепче обилovali су сребром, оловом и гвожђем, а најобимнији рударски радови били су у Старом Тргу (Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, 2002, стр. 35). Трепча, с косовско-метохијским делом копаоничких рудника, била је у средњем веку простор велике рударске активности. На овом терену је било великих и малих рудничких лежишта из којих се руда вадилa преко сто година, а постоје и усамљена окна и топионице које су радиле кратко време (Мркобрад, 2003, стр. 251–254). За рударске центре у Србији, од самог оснивања, било је карактеристично интензивно црквено градитељство. Католичке цркве у Србији по-

дижу се у другој половини XIII века упоредо са развојем рудника, с обзиром на околност да су развоју рударства допринели немачки рудари Саси, који су се из Угарске доселили у XIII веку на Балкан (Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, 2002, стр. 130; Божић, 1953, стр. 11–16; Радојчић, 1959, стр. 248–255; Павловић, 1960, стр. 99–126). Већ почетком XIV века у Трепча се налази римокатоличка парохија, поменута 1303. године, што се доводи у везу са почетком рада рудника, и привилегија које су Саси добили од српских владара у време досељавања. Тако, у бањској повељи краља Милутина, помињу се „Саси трѣбъчкии”, што говори да је Трепча у време изградње манастира Бањске и издавања хрисовуље већ радила као рудник и имала две римокатоличке цркве: Свету Марију, чије су рушевине сачуване у месту Стари Трг и цркву Светог Петра (Мркобрад, 2005, стр. 393; Ђирковић, 1997, стр. 247–249; Шупут, 1974, стр. 321–331; Божић, 1953, стр. 11–13; Јиречек, 1959, стр. 256; Ковачевић, 1890, стр. 5; Зарковић, 2007, 7 стр. 6–77). У писму папе Бенедикта IX из 1303. године, уз Брсково, наводе се четири римокатоличке парохије уз рударска насеља у Србији (Рудник, Рогозно, Трепча, Грачаница), над којима је црквену власт вршила Которска дискупија (Ђирковић, 1997, стр. 244–247; Динић, 1967, стр. 3; Динић, 1970, стр. 248; Божић, 1953, стр. 12; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, 2002, стр. 130).

Економски развој средњовековне Србије, који је почео са развојем рударства, условио је експанзију и проширење Милутинове државе, а с друге стране допринео је подизању многих његових задужбина, чија изградња и украшавање, иако се у изворима не говори о начину стицања овог богатства, упућују да одговор треба тражити у експлоатацији рудника на подручју косовско-метохијског басена (Данило други, 1988, стр. 129–135; Милојевић, 1991, стр. 159–160). Анонимни путописац који је 1308. године путовао српским земљама забележио је да је Србија богата сребром, оловом и гвожђем и да је српски краљ имао седам рудника сребра у својој земљи (Анопу, 1916, стр. 32). Тако је, на основу уговора који је склопио 25. јуна 1312. краљ Милутин са дубровачким мајсторима, договорено да они покрију оловом његове цркве, за које се претпоставља да су биле Старо Нагоричане и Бањска. (Оловом је био богат рудник Трепча. Свој пуни процват Трепча је доживела у првој половини XIV века) (Ђурић, 1967, стр. 89–98; Ђук, 1986, стр. 106; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, 2002, стр. 35). С тим у вези је и податак да је краљ Милутин Трепчу даривао Бањској као село, а не и рудник, рударе и приходе од руд-

ника (Ковачевић, 1890, стр. 2; Динић, 2003, стр. 670). Данилови подаци о давању „небројеног злата и сребра” за подизање и обнављање манастира, у суштини преносе податке о наглomu развоју рударства и појаве бројних рудника у првој половини XIV века, иако нема никаквих наговештаја о томе у биографијама владара и архиепископа написаним од стране архиепископа Данила II (Данило Други, 129; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, 2002, стр. 37; Петровић, 2007, стр. 122).³

Питање оснивања Звечанске епископије тј. њеног установљења и преименовање Ибарске у Звечанску епископију, а потом у Бањску, као и могућност да се њена катедра једно време налазила у Звечану, ишла би у прилог чињеници да је његово утврђење имало и функцију одбрамбеног карактера, као последице развоја рударства и трговине у доба краља Милутина, што објашњава и премештај њене епископске катедре (Јањић, 2012, стр. 353; Руварац, 1879, стр. 216). Ако се узме у обзир констатација Поповића, 2000, да је утврђење имало и функцију рефугијума, и привременог боравишта владара у немирна ратна времена, у коме је могла да се чува и владарска ризница, али и да је служила за одбрану рудника или трга, објашњава се установљење и преименовање „новог” епископског седишта према називу града, у овом случају утврђеног града Звечана (Поповић, 2000, стр. 244; Здравковић, 1965, стр. 146). Историјски извори не говоре о разлозима установљења Звечанске епископије, мада се они могу наслутити. На основу оскудних историјских података тежак и дуготрајан сукоб краљева Милутина и Драгутина, који је почео 1301. и са прекиди-ма трајао до 1311. или 1312. године, наводи на констатацију да је „епископ тога места”, звечански епископ Данило, могао бити у овим несигурним временима и човек од поверења краља Милутина, што објашњава премештање и преименовање епископског седишта, унутар зидина утврђеног града Звечана (Мошин, 1960, стр. 304; Miklosich, 1858, стр. 60; Ђирковић, 1981, стр. 449–461).

Канонско оправдање ове краткостојеће епископије, налази се у правилима 53. 54. и 98. Картагинског сабора, који дозвоља-

³ Рудници Трепче обиловали су сребром, оловом и гвожђем – бројни рударски радови налазе се на површини дугој 9, а широкој 3 км и груписани су око брда Старог Трга, Мажића, Витушића, Мељенице, Гувништа, Мађере и Гропова. Регистровано је око 2.000–2.200 старих рударских радова, а најобимнији су били у Старом Тргу. Број топоница у Трепчи не може се тачно утврдити, а претпоставља се да их је било око 18–20 и то већином на Трепчанској реци.

вају да одређене историјске околности изискују оснивање нове епископске катедре, док правило 17. IV Васељенског сабора, утврђује да „ако је царском влашћу основан нови град, или се унапред обнови, нека поредак црквене управе последује грађанским и јавним узорима”, односно да су политичка померања државних граница утицала на ширење црквене јурисдикције, где је првенство епископских катедри било у зависности од политичког значаја града у коме су се налазили (Милаш, 2004, стр. 369–372; Поповић, 2002, стр. 96).

ЗАКЉУЧАК Кратко трајање Звечанске епископије објашњава се економским и политичким приликама у Србији, пре свега развојем рударства, што не значи да и други разлози политичке природе, као и освајања краља Милутина, нису утицали на то. Као стратешки значајно упориште, у контексту економског јачања и дугогодишњег сукоба између краљева Драгутина и Милутина, преносење епископске катедре у утврђени град Звечан, не искључује могућност да је близина рудника Трепче и нагли пораст рударске експлоатације и трговине, звечанском архиепископу наменила и улогу Милутиновог човека од поверења у надгледању и заштити краљевих материјалних ресурса.

- ИЗВОРИ** Српска академија наука и уметности (1966). *Византијски извори за историју народа Југославије*.
- Гилфердинг, А. (1972). *Путовање по Херцеговини, Босни и Сјарој Србији*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Данило Други (1988). *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.
- Górka, O. (ur.) (1916). *Anonymi descriptio Europe orientalis*. Cracoviae: Academiae Litterarum.
- Ковачевић, Љ. (1890). „Светостефанска хрисовуља”. *Споменик СКА*, IV, 1–11.
- Мошин, А. В. (1960). «Сербская редакция Синодика в неделю православия». *Византийский временник*, XVI, 278–353.
- Miklosich, F. (1858). *Monumenta Serbica*. Vienne.
- Стефан Првовенчани, (1988). *Животи Симеона*, Сабрана дела, Српска књижевна задруга, Београд.

- ЛИТЕРАТУРА Благојевић, М. (1992). „Град и жупа – међе градског друштва”. У: *Социјална сѝрукѝура срѝских ѝрадских насеља (XII–XVIII век)* (стр. 67–84). Смедерево.
- Благојевић, М. (2005). „Српска административна подела Косова и Метохије у XII веку”. У: *Срби на Косову и Мейхоѝији* (стр. 125–138). Косовска Митровица.
- Благојевић, М. (1981). *Основе ѝривредној развиѝка*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Благојевић, М. (1981). „Владари и поданици, властела и војници, зависни људи и трговци”. *ИСН*, 1, 372–388.
- Божии, И. (1953). „О јурисдикѝи которске дијеѝезе у средњовековној Србији”. *Сѝоменик*, 53(5), 11–16.
- Божанић, С. (2007). „Реконструкѝија мрежа Светостефанског властелинства”. У: *Зборник са научној скуѝа одржаној од 22. до 24. сейѝемѝдра 2005. ѝодине у Косовској Мийѝровици, Манасѝир Бањска и доѝа краља Милуѝина, Ниш – Косовска Мийѝровица – манасѝир Бањска*, 55–72.
- Дероко, А. (1950). *Средњовековни ѝрадови Срѝије, Црне Горе и Макеѝоније*. Београд: Просвета.
- Динић, М. (1967). „Трепча у средњем веку”. *Прилози КѝИФ*, XXXIII (1–2), 3–10.
- Динић, М. (1970). „Југозападна Срѝија у средњем веку”. *Зборник Филозофског факултета*, XI(1), 239–249.
- Динић, М. (2003). „Трепча у средњем веку”. У: *Из срѝске исѝорије средњеј века*. Београд: Equilibrium.
- Ђокић, Н. (2007). „Прилог проучавању фортификаѝијских система Моравске Срѝије, Моравска Срѝија”. У: *Зборник раѝова са међународној научној скуѝа одржаној 29. сейѝемѝдра у крушевцу и 30. сейѝемѝдра 2007. ѝодине у манасѝиру Науѝаре*. Крушевац, 265–291.
- Ђурић, В. (1967). „Дубровачки градитељи у Срѝији средњег века”. *Зборник за ликовне уметносѝи*, 3, 87–106.
- Зарковић, Б. (2007). „Светостефанска повеља као извор за историју рударства”. У: *Зборник са научној скуѝа одржаној од 22. до 24. сейѝемѝдра 2005. ѝодине у Косовској Мийѝровици, Манасѝир Бањска и доѝа краља Милуѝина, Ниш – Косовска Мийѝровица – манасѝир Бањска*, 73–80.
- Зарковић, Б. (2012). *Трѝови и урѝанизација Срѝије крајем средњеј и ѝочейком новој века*. Преузето са <https://fedorabag.bg.ac.rs/fedora/get/o:6370/bdef:Content/get>

Zdravković, I. и Jovanović, V. (1964). La forteresse de Zvečan, située au moyen âge à la frontière entre Byzance et la Serbie. *Actes du XII congrès international d'études byzantines*, Ochride, Beograd, 3, 423–428.

Здравковић, И. (1965). „Прилог за проучавање двораца и других споменика културе у средњовековној Србији”. *Зборник заштитне споменика културе*, Београд, 143–156.

Здравковић, И. (1961). „Резултати конзерваторских испитивања и радова на граду Звечану”. *Зборник заштитне споменика културе*, Београд, 84–104.

Здравковић, И. (1975). *Средњовековни градови и дворци на Косову*. Београд: Новинско-издавачко предузеће „Туристичка штампа”.

Јанковић, М. (1985). *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*. Београд: Народна књига – Историјски институт.

Јањић, Д. (2012). „Канонскоправни аспект основања Бањске епископије”. *Правни анали*, LX(2), 350–362.

Јиречек, К. (1959). „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”. У *Зборник К. Јиречека*, I. Београд: Српска академија наука.

Калић, Ј. (1981). „Српски велики жупани у борби с Византијом”. У *Историја српског народа*, 1. (стр. 197–211). Београд: Српска књижевна задруга.

Калић, Ј. и Мркобрад, Д. (1985). „Градина у Радалици”. *Новоизазарски зборник*, 9, 39–46.

Калић, Ј. (1989). „Прокопијева Арса”. *Зборник радова византолошког института*, XXXVII–XXXVIII, 9–17.

Калић, Ј. (2006). „Словени и византијско урбано утврђење”. У *Европа и Србија, средњи век* (стр. 23–36). Београд.

Лутовац, М. (1950). „Звечан, Трепча и Косовска Митровица”. *Гласник Српског географског друштва*, XXX(2), 77–79.

Максимовић, Љ. (1985). „Зигос на српско-византијској граници”. *Зборник Филозофског факултета*, 15, 73–90.

Милојевић, С. (1991). „Економија у огледалу Данилових житија”. У: *Архиепископ Данило II и његово доба, Међународни научни скупи поводом 650 година од смрти*, децембра 1987. Београд: Српска академија наука и уметности, 156–168.

Мишић, С. (1997). „Земља у држави Немањина”. *Годишњак за друштвену историју*, IV (2–3), 133–146.

Мишић, С. (1999). „Земља у држави Немањина”. *Годишњак за друштвену историју*, 4, 133–146.

- Мишић, С. (2005). „Насељеност Полимља у средњем веку”. *Милешевски записи*, 6, 63–77.
- Мишић, С. (2007). „Градови и тргови Горњег Поломља у средњем веку (деурбанизације и урбанизације)”. *Милешевски записи*, 7, 119–125.
- Мишић, С. (2007). „Међе у Светостефанској хрисовуљи”. У *Зборник са научној скупи одржаној од 22. до 24. септембра 2005. године у Косовској Мишровици, Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш – Косовска Мишровица – манастир Бањска*, 43–55.
- Мишић, С. (2010). „Градови и тргови српског средњег века”. У С. Мишић (Ур.), *Лексикон ГТССЗ* (стр. 11–14). Београд: Завод за уџбенике.
- Мишић, С. (2010). Звечан. У С. Мишић (Ур.), *Лексикон ГТССЗ* (стр. 112–115). Београд: Завод за уџбенике.
- Мишић, С. и Ђокић, Н. (2011). „Капија Поморавља у историјској и војној стратегијској географији”. У: *Капија Поморавља, шемајски зборник* (стр. 109–152). Варварин.
- Мркобрад, Д. (2000). „Стефан Немања и традиција рашког епископског седишта”. У: *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви, историја и предање, Београд – Нови Пазар, септембар 1996* (249–258). Београд: САНУ.
- Мркобрад, Д. (2003). „Значај Трепче у оквиру копаоничког рударства средњовековне Србије”. *Гласник српској археолошкој друштва*, 251–254.
- Мркобрад, Д. (2005). „Српско рударство у привреди Косова и Метохије – Средњи век”. У *Срби на Косову и Метохији* (стр. 379–394). Београд: САНУ.
- Новаковић, С. (1888). „Српске области у X и XII веку”. *Гласник СУД*, XLVIII, 112–117.
- Новаковић, С. (1908). „Охридска архиепископија у почетку XI века”. *Глас СКА*, 76, 1–62.
- Новаковић, С. (1966). „Рад, трг, варош. К историји речи и предмета који се њима казују. Неколико страна из дела 'Градови и тргови у старој српској држави'”. У: *Из Српске историје* (стр. 144–161).
- Новаковић, Р. (1968). „О Зигосу и граници између Србије и Византије крајем XI и почетком XII века”. *Прилози КЈИФ*, 1–2, 3–29.
- Равловић, М. (1960). „Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku”. *Годишњак Филозофској факултета у Новом Саду*, 99–127.
- Петровић, Р. (2007). „Скулптура манастира Бањске из XIV века – могућност реконструкције и ревитализације”. У: *Зборник са научној скупи одржаној од 22. до 24. септембра 2005. године у Косовској Мишровици, Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш – Косовска Мишровица – манастир Бањска*, 105–124.

- Поповић, М. (1987). „Подграђе града Раса”. *Саопшћења*, 19, 157–159.
- Поповић, М. (2000). „Владарско боравиште Стефана Немање у Расу”. У: *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви, историја и предање*, Београд – Нови Пазар, септембар 1996. Београд, 233–247.
- Поповић, В. Р. (2002). *Васељенски сабори, одабрана докуменџа*. Београд: Графипроф.
- Радојчић, Н. (1959). „Одакле је Јован Рајић преузео вест о отварању рудника у Србији за време краља Владислава”. *Прилози КЈИФ*, 25, 148–255.
- Руvaraц, И. (1879). „Прилошци к објашњењу извора србске историје”. *Гласник СУД*, 47, 177–218.
- Ђирковић, С. (1997). „Католичке парохије у средњовековној Србији”. У: *Радошници, војници, духовници* (стр. 240–258). Београд: Equilibrium.
- Ђирковић, С. (1997). „Двор српских владара од утврђења до градског насеља”. У: *Радошници, војници, духовници* (стр. 423–434). Београд: Equilibrium.
- Ђирковић, С., Ковачевић, С., Којић, Д. и Ђук, Р. (2002). *Сџаро србско рударство*. Београд: Вукова задужбина, Прометеј.
- Ђук, Р. (1986). *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*. Београд: Историјски институт, ИРО Просвета, ООУР Издавачка делатност.
- Шкриванић, Г. (1974). *Пушеви у средњовековној Србији*. Београд: Туристичка штампа.
- Škrivanić, G. (1969). „Gradovi i utvrđenja u srednjovekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku”. *Vojnoistorijski glasnik*, XX(2), 109–152.
- Шупут, М. (1974). „Црква у Старом тргу”. *Зборник Филозофској факултетеа у Новом Сагу*, 21, 321–331.

DRAGANA J. JANJIĆ
INSTITUTE FOR SERBIAN CULTURE
LEPOSAVIĆ – PRIŠTINA

SUMMARY

THE CAUSES FOR THE FOUNDATION OF THE DIOCESE OF ZVEČAN

The short duration of the Diocese of Zvečan is to be explained with economic and political circumstances in Serbia, first of all with the development of mining, which doesn't mean that other reasons of political nature, as conquests of king Milutin, didn't have their influence. As strategically important stronghold, in the context of economic strengthening and long-lasting conflict between kings Dragutin and Milutin, the transfer of pontifical center in the fortified city of Zvečan does not exclude the possibility that the nearness of the mine of Trepča and sudden growth of mining exploitation and trade, also meant that hierarch of Zvečan became Milutin's man of trust in supervising and protection of king's material resources

KEY WORDS: fortress, diocese, mining, urbanization, district.